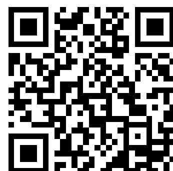

Over Ikat's, Tjinde's, Patola's en Chiné's

DOOR

G. P. ROUFFAER.

'S GRAVENHAGE,
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ „GEMEENSCHAPPELIJK BELANG."
1902.

Hochachtungsvollst
vom Verfasser.

Haag, 14/10 '02.

VOORDRACHT

UITGESPROKEN

op 31 October 1901,

den dag van sluiting der Tentoonstelling van Oost-Indische weefsels, Javaansche batiks en oud-Indische meubelen, voor een kring van genoodigden.

Overgedrukt uit het Koloniaal Weekblad van 7 Nov. 1901, n°. 22.

Mijne Heeren en Dames!

Degene, die hier een oogenblik het woord tot U zou willen richten, wenscht voorop te stellen, dat hij allerminst is een specialiteit in het weven; hij meent dit nadrukkelijk te moeten verzekeren met name tegenover degenen onder U, die, als deelgenoot in bontweverijen of op andere wijze technisch met het fabriekmatige weven vertrouwd, als vakmannen hierheen gekomen zijn en deze samenkomst wel met hunne tegenwoordigheid hebben willen vereeren.

Tegenover deze vakmannen voel ik mij leek. En de eenige reden, die mij moed geeft een woord tot inleiding, zoo mogelijk tot voorlichting, te durven zeggen, is de omstandigheid, dat op deze tentoonstelling bij de Indische weefsels verschijnselen geconstateerd zijn geworden, die in hooge mate aandacht waard zijn, en toch, blijkens alles, zelfs aan vakmannen ten onzent geheel onvoldoende bekend werden, ja nauwelijks hun attentie hebben getrokken, voor zoover zij in de gelegenheid waren zelven in onze Oost rond te reizen.

Eenige karakteristieke bizonderheden van de Indische

weeftechniek durf ik dus wel in overzicht U voor oogen stellen; terwijl daarentegen straks, bij de nadere bezichtiging der doeken, wel zeer hartelijk technische voorlichting van Uwe zijde wordt gehoopt en verwacht.

De *clou* van onze tentoonstelling, is terecht gezegd mag heeten het zeer duidelijk aan het licht treden der belangrijkheid van een procédé, wat in onze Oost toegepast wordt vóór alle weven, nu eens op wat de kettingdraden zullen worden, dan weer op wat de inslag zal wezen, soms zelfs op schering en inslag beide.

Het is het ikatten, een term eerst sinds Juli jl. in zwang gekomen voor een kunstgreep bij het Oostersche weven, waarvan vroeger een klein weinig was bekend geworden van een paar eilanden als Java, Timor, Soemba, Flores en een deel van Borneo, maar die nu gebleken is te pas te komen bij tal van Indische weefsels, van Atjeh af tot dicht bij Nieuw-Guinea toe, voor zooveel onzen Archipel betreft; want ook westelijker, vooral in Britsch-Indië, komt het voor.

Afgeleid van het Maleische ikat, mĕngikat, wat beteekent «knoopen, binden, omwinden « wil het verhollandschte ikatten toch aanduiden die eigenaardige techniek om de witkatoenen weefgarens, eventueel de ruwzijden garens, plaatselijk te omwinden vóór zij in de verfkuip gaan, waardoor nà de verving en opvolgende losmaking der aangebrachte omwindingen *gedeeltelijk-gekleurde*, *genuanceerde* garens verkregen worden; waarmee dan straks bij het weven, mits dit omwinden naar een vast plan gebeurd zij en het opzetten van het weefsel zuiver daarmee in harmonie blijve, dank zij de meerkleurigheid der draden van ketting of van inslag of van beide, patronen worden verkregen van geheel bizondere bekoorlijkheid. Patronen toch, die daardoor gekarakteriseerd worden, dat de kleuren niet hard naast elkander staan, maar integendeel zacht uitvloeien, nog even zwakjes doorgedrongen zijn voorbij de grenzen voor iedere tint bestemd, en zoo aan het geweven doek een zeer aantrekkelijk type geven van zachte wazigheid en versmeltende kleurschakeering.

Bij het samenstellen van den catalogus in Juli jl. was het mij echter niet bewust, dat ditzelfde procédé ook zeer wel in de Europeesche weeftechniek bekend was; maar — laat ik er dadelijk bijvoegen — onder een naam, die onmiddellijk

wijst op oudere Oostersche invloeden. De heer J. J. Verwijnen, bibliothecaris van het Koloniaal Museum, vroeg mij kort na de opening der tentoonstelling per brief, of ik wel wist wat chineeren was. Een nieuwe richting van onderzoek werd door die vraag ineens aangewezen, te meer, omdat op verrassende wijze hier bleek, dat niet alleen, tegen het einde der 17e eeuw, de gebatikte doeken van Zuid-Dekhan, de zoogenaamde «chitsen« den stoot hadden gegeven tot het ontluiken der Europeesche katoendrukkerij, maar hoe ook de, vooral weer Voor-Indische, *geweven* doeken voor Europeesche weverijen omtrent dienzefden tijd prikkel waren geworden tot het imiteeren van een echt-Oostersche techniek.

Bij beide bleef de Oostersche herkomst in karakteristieke namen bewaard; de «Indiennes,» de «chitsen» (óók al een woord uit Voor-Indië), waren en bleven de met gebruik van was geverfde kleedjes, die van de Kust van Koromandel door de Hollanders naar Amsterdam, en zoo naar Europa geëxporteerd werden, aldaar door vooral in ons land, later ook in Frankrijk, Zwitserland, Duitschland, Engeland opgerichte katoendrukkerijen werden nagevolgd, onder aanwending van andere reserves dan was, en zoo allengs er aanleiding gaven tot de zuiver-chemische fabrikage van tegenwoordig. Onze eigen Java-batik's kwamen eerst later tot bekendheid, pas in het eerste kwartaal der 19e eeuw; en bij corges aangebracht te Amsterdam, en daar, met andere Oostersche artikelen, publiek geveild, zijn zij nooit, zooals de chitsen wèl, en de Oostersche zijden stoffen óók. Datgene, wat onze Vereeniging «Oost en West» zich als een deel van haar taak voorstelt, nl. het scheppen van een markt ten onzent voor mooie dingen uit onze Oost, is — en maar zéér weinigen staat dit voor den geest, durf ik zeggen — gedurende de 18e eeuw niet iets is geweest, dat wenschenswaard was alleen, doch dat wel degelijk tot verwezenlijking was gekomen voor sommige artikelen. De verkoop-ceelen onzer Oost-Indische Compagnie uit die eeuw, en uit de tweede helft der zeventiende reeds, kunnen dit bewijzen.

Omstreeks dienzelfden tijd moet het geweest zijn, dat geïmporteerde geweven doeken uit Indië de aandacht hebben gaande gemaakt van Europeesche kenners. De hooge waarschijnlijkheid is er vóór, dat dit bepaald Fransche vakmannen zijn geweest,

zijdewevers speciaal, en wel lui uit Lyon. Het feit alleen reeds, dat èn wij èn de Duitschers met «chineeren» en «chiniren» een Fransch woord hebben overgenomen; het feit ook, dat «gechineerd», «chiné», speciaal slaat op zijden stoffen, sinds de 18e eeuw tot heden, dit alles toont voldoende aan, dat in Lyon het begin moet gezocht worden der navolging van een Oostersch weef-procédé, wat als «chiner» letterlijk beteekent: «op zijn Chineesch vervaardigen», maar dan — met het oog op de vrij slordige wijze, waarop vroeger de begrippen Indië en China door mekaar gebruikt werden — beter nog vertaald mag worden met: «op zijn Indisch maken», en hier bepaaldelijk wel: «op zijn Voor-Indisch».

Dat dit ikatten, dit chineeren uitstekend goed reeds in het midden der 18e eeuw in Frankrijk bij de zijdeweverij bekend was, blijkt op afdoende wijze uit den beroemden arbeid der Encyclopaedisten, de groote Encyclopédie van Diderot en d'Alembert met de hunnen 1). In het IIIe deel dezer alphabetische folio-uitgave, te Parijs in 1753 verschenen, vindt men een heel artikel van drie paginas over «Chiner», wat aldus aanheft: «*Chiner une étoffe*, c'est donner aux fils de la chaîne des couleurs différentes, & disposer ces couleurs sur ces fils de maniere que quand l'étoffe sera travaillée, elles y représentent un dessein donné». (fol. 339). Er wordt hier dus alleen gesproken van het chineeren der ketting-draden; even verder wordt medegedeeld, dat het bijna alleen wordt toegepast bij effen zijden stoffen, tafzijde, «taffetas»; soms ook bij satijnen; desnoods bij fluweelen. Van katoen of wol wordt echter nog niet gerept. En het procédé wordt uitstekend goed beschreven: het omwinden der kettingdraden vóór de verving had plaats met «des petites bandes de parchemin». (fol. 340, 2e kol.) Terwijl dus in Voor-Indië katoendraden worden gebruikt voor het ikatten van zijde, en in onze Oost vooral met reepjes lontar- of ander palm-blad het katoen plaatselijk wordt omwonden, gebruikten de Fransche zijdewevers uit het midden der 18e eeuw strookjes perkament.

---

1) Ik stel er prijs op hier mede te deelen, dat dezelfde heer Verwijnen mijn aandacht heeft gevestigd op de nu hier nader te bespreken gegevens uit de 18e eeuw. Mijn beste dank zij hem ook daarvoor gebracht.

Doch slechts een dertigtal jaren later kent en bezigt men in Frankrijk óók het omwinden der inslagdraden, buiten en behalve het ikatten der kettingdraden. Dit blijkt uit die andere reusachtige Encyclopaedie in-kwarto, «Encyclopédie méthodique, ou par ordre de matières», niet meer alphabetisch gerangschikt, zooals de beroemde eerste, maar rubriekgewijze. In de afdeeling «Manufactures et arts», in het IIe deel, Paris-Liège 1784, vindt men nu onder het zeer uitvoerige hoofd «Soie et Soierie» op p. 147—150 een heelen uitleg «Du Chinage», waarin èn van ketting- èn van inslag-chineeren gesproken wordt. Of, zooals het in 't oorspronkelijke luidt, «des variétés de couleurs» aangebracht «ou sur les fils de la chaîne pour certaines étoffes, ou sur les fils de la trame pour d' autres étoffes» (p. 147).

Maar er wordt verderop uitdrukkelijk bijgevoegd, — en dit mag zeer merkwaardig heeten — dat het chineeren der kettingdraden nog het uitsluitende procédé blijft bij *zijden* stoffen, dat echter het ikatten der inslagdraden toegepast wordt bij *katoenen* doeken, en *halfzijden* weefsels. Want, sprekende over «la question de chiner» «sur la trame», vervolgt de tekst: «ce qui ordinairement a lieu dans la toilerie, & souvent dans les petites étoffes de soie mélangées de fil ou de coton; au lieu que les étoffes toutes de soie ne sont guère chinées que par la chaîne». (p. 148).

Hier hebben we dus in 1784 óók het chineeren van *katoenen* garens in de Europeesche industrie; en wel speciaal van den inslag. Wáár dat o. a. gebeurde, wordt er niet bijgevoegd; doch in aanmerking nemende de beteekenis van Rouaan toenmaals in de katoennijverheid, zij het dan ook voornamelijk in gedrukte katoenen (de zoogenaamde Rouenneries), in aanmerking ook nemend het feit, dat nù nog — een bizonderheid mij medegedeeld door den heer J. H. B i e g e l, importeur te Amsterdam — in de buurt van Rouaan meer dan één fabriek bestaat, waar «gejaspeerde», dat is «gechineerde», katoendoeken vervaardigd worden, is het aannemelijk vooral aan R o u a a n te denken.

Het procédé-zelf werd toen nog toegepast geheel op zijn Indisch: met werkelijk *omwinden*, heusch *ikatten* Er is in dit heele artikel van 1784 nog geen kwestie van *bedrukken* der schering- of inslagdraden met een of andere reserve of

chemisch middel, vóór zij in de verfkuip gaan, om ze aldus plaatselijk al of niet gekleurd te krijgen. 1) Thans is dit laatste zoozeer de mechanische methode, dat men in Twenthe alléén van «drukken» spreekt, in plaats van «chineeren». Zeer eenvoudige werktuigjes worden daarvoor gebruikt, zooals ik ze in de Kon. Weefgoederenfabriek te Hengelo mocht zien; metalen rolletjes, bevochtigd door een vloeibaar reservemiddel, glijden dwars over de witkatoenen strengen boven en onder heen, en laten daar banden en strepen achter, die straks in de verfkuip geen kleur zullen aannemen. Doch in 1784 wist men nog enkel van wezenlijk *omwinden* met strookjes perkament, of — en dit is weer het nieuwe — met strookjes taai papier. Want het bedoelde artikel eindigt met dit merkwaardige slot: «J'observerai en outre qu'on rejette le parchemin indiqué ci-devant, comme trop dur, & qu'un papier fort suffit seul, & vaut mieux; mais il faut que les tours de la ficelle, qui forme la ligature, soient tellement serrés sur la matière à teindre, & pressés les uns contre les autres, que le papier ne paroisse point entr'eux, & que la teinture n'y puisse pénétrer.» (p. 150).

Het chineeren dus is een soi-disant «Chineesch», 2) maar inderdaad Voor-Indisch procédé, toegepast in de Europeesche weverij, evenals het óók Voor-Indische, of juister Koromandelsche, en dan ook Javaansche, was-reserve-procédé zijn toepassing vond in de Europeesche katoendrukkerij. Waar het chineeren reeds in 1753 uitvoerig, en volstrekt niet als iets geheims, beschreven wordt, kan het allerminst iets nieuws toen geweest zijn. Het eind der 17e, of op zijn lest het begin der 18e eeuw moet het chineeren in Europa hebben zien ontstaan. Ook nu nog is zijde daarbij het meest geliefde ma-

1) Volgens Dr. R. Forrer's „Die Zeugdrucke der byzantinischen, romanischen, gothischen und spätern Kunstepochen," Straatsburg 1894, p. 8 zou het *bedrukken* der kettingdraden in gebruik zijn gekomen tegen het einde der 18e eeuw. Hij zegt daar — zonder overigens aan te geven, of hij denkt aan katoen of zijde — „Die Musterung wurde auf den fertig gewobenen Stoff, erst zu Ausgang des XVIII Jahrhunderts auch auf die blosse Kette (sog. Ketten-oder Zetteldruck), aufgedruckt." Daar echter Forrer ook hier, zooals hij zoo vaak doet, zijn bronnen niet noemt, mogen we deze mededeelingen niet zonder meer aannemen. De heer Jan Kalf maakte mij op deze plaats attent.

2) Het duidelijkst blijkt dit uit den Italiaanschen technischen term: „far i drappi alla cinese".

teriaal, en Lyon de groote plaats van vervaardiging. In begin Augustus heb ik van de Compagnie Lyonnaise, hier in Den Haag, een heel stalenboek met chinés in handen gehad, alle zijden stoffen met gechineerden ketting en effen inslag, alles Lyonsch fabrikaat. Daarnaast kon ik maar één staal van in Krefeld vervaardigde zijden chiné onder oogen krijgen. Rouaan, als gezegd, past het chineeren vooral nog toe op katoen; het heet daar «jasper», «jaspeeren»,dus «als jaspis marmeren».Een andere term is «flamber, flammeeren, flammiren»; de Twentsche wevers zeggen «drukken»; de Engelschen hebben een eigen woord «to cloud». Zoekt men in een uitvoerige encyclopaedie van tegenwoordig — ik noem b.v. den laatsten 5en druk van Meyers Konversations-Lexikon, in dl. IV van 1894 — het woord «Chiné» op, dan vindt men zoowel het werkelijk omwinden als het plaatselijk bedrukken der te verven weefgarens als procédé vermeld, en ziet men dat het weliswaar vooral op de kettingdraden wordt toegepast, doch ook mogelijk wordt geacht voor den inslag. Indien men dan evenwel met zulken gechineerden inslag tot het wezenlijk p a t r o o n w e v e n wil komen, niet slechts tot geheel toevallige kleureffecten, dan stuit men — naar de heer Otto Stork uit Hengeloo mij naar zijn persoonlijke ervaring verzekerde — op onoverkomelijke moeilijkheden. Vandaar dat vernuftige lieden (ik herinner mij b.v de gérante van de Compagnie Lyonnaise, daareven genoemd) „chiner" willen afleiden van „chaîne", van het omwinden of bedrukken der k e t t i n g d r a d e n dus; een vermakelijke etymologie, die toch niet kwaad is.

Genoeg, om U met goede redenen te herinneren van welk groot historisch belang het Europeesche chineeren is; het is de onmiddellijke aanknooping bij de Oostersche weefnijverheid, een kind van het ikatten in Voor-Indië 1). En waar we straks bij de origineele doeken, alles handwerk, een buitengewone vaardigheid zullen waarnemen in het ontwerpen van door ikatten te verkrijgen weefsels, hetzij met geïkatten

1) Zoolang de Engelschen de slechte gewoonte behouden met hun b á n d h a n a-procédé zoowel aan te duiden het uitsparen van witte plekken op reeds geweven goed door middel van samenbinding (ons Javaansch-Maleisch p l a n g i), als óók het uitsparen van wit op losse ongeweven draden evenzeer door samenbinding (ons i k a t t e n), acht ik het, tot vermijding van spraakverwarring, noodzakelijk ook van i k a t t e n te spreken waar het Voor-Indië betreft, hoewel het een Maleisch woord is.

ketting, hetzij met geïkatten inslag, hetzij met beide zoowaar, en daarbij een verwonderlijke zekerheid zullen zien in streng volgehouden *patroonweven*, daar zal men moeten erkennen, dat het Oostersche ikatten in uitnemend gehalte en hooge artisticiteit nog altijd een lesje kan geven aan zelfs het meest geperfectionneerde machinale chiné-weven van Lyon.

Van Voor-Indië zal uw aandacht worden getrokken door de rubriek der zijden tjinde's of patola's; een rubriek die ook hier bij onze tentoonstelling van Oostindische weefsels te pas kwam, omdat deze zijden doeken van oudsher zoo geliefd waren in ons Indië, en dat altijd nog zijn. Waarschijnlijk, hoogstwaarschijnlijk — zekerheid is hier nog niet verkregen — hebben zij hun invloed uitgeoefend ook op het weven daar, vooral op Bali, en in het Limboto'sche (Noord-Celebes). Van oudsher werden deze doeken, met meestal effen rooden ketting en geïkatten inslag, in de fijnere soorten ook met zoowel geïkatten ketting als dito inslag, uitgevoerd uit Cambay, later Suratte, tegenwoordig Bombay, naar onze Oost. In den tijd der Compagnie was de handel daarin zoo belangrijk, dat reeds in 1680 1) in een plakkaat tegen particulieren handel ook opgenomen werden „zijden chindos of patholen ". Een bizondere variëteit waren de «chindos Aetchin", waarvan we reeds in 1668 lezen 2), dat wil zeggen niet tjinde's *uit* Atjeh, maar tjinde's bestemd *voor* Atjeh, voor de Atjehsche markt; evenals in die tijden met „Javaense cleeden" aan de Kust van Koromandel, niet bedoeld werden batik's *uit* Java, doch omgekeerd Klingaleesche doeken bestemd voor export *naar* Java.

In meesterschap van techniek staan deze tjinde's zeer hoog; de rijke ornamentatie van echt Voor-Indisch bloemwerk is met verbazende zuiverheid volgehouden over het geheele doek.

---

1) En wel toenmaals voor het eerst, volgens het door Mr. Van der Chijs uitgegeven Ned.-Indisch Plakaatboek, III, p. 37 in dato 22 Jan. 1680. Dit klopt echter niet met het feit dat Tavernier reeds in 1678 vertelde hoe de patola-doeken van Ahmadabad toenmaals tot de monopolie-artikelen der Compagnie behoorden (zie de aanhaling in noot 1 op p. 56* der Inleiding van den Catalogus). Daar Tavernier bizonder goed op de hoogte was van handelstoestanden, is het wel zeker dat er een ouder verbod nog moet bestaan dan wat bij Van der Chijs voorkomt.

2) Dagh-Register 1668—1669, p. 35 en 117 (tweemaal telkens). Jhr. C. H. A. van der Wijck was zoo vriendelijk mijn aandacht op deze plaatsen in Plakaatboek en Dagh-Register te vestigen.

Ik geloof dat menig bontwever zijn oogen zal uitkijken hoe dit mogelijk is geweest, met het inweven der genuanceerde inslagdraden op den effen rooden ketting.

Van het veel zeldzamer en ook nog veel moeilijker te vervaardigen type der tjinde's of patola's met zoowel geïkatten inslag als geïkatten ketting hebben we maar één voorbeeld op onze expositie, maar een buitengewoon mooi en zeldzaam stuk, ingezonden door Mevr. G a l l o i s geb. Hester: no. 415 van den Catalogus. Doch juist eergisteren ontving ik uit Dresden de belangrijke mededeeling hoe daar in het Ethnographisch Museum een patola-doek berust, evenals dat van Mevr. Gallois uit de Minahasa herkomstig, evenals dit met geïkatten inslag èn ketting, maar *bovendien* met verschillende karakters ingeweven in Gujaratî-schrift, dat is dus: op de meest authentieke wijze vervaardigd in het Noordwesten van Bombay, ergens in de buurt van het oude Cambay of het oude Suratte. 1)

Graag zoude ik echter de hulp van U, Mijne Heeren, willen inroepen, voorzoover U als bontwevers relatiën mocht hebben met Voor-Indië, of voorzoover er importeurs onder U zijn, om te trachten het zonderlinge en mij nog steeds onbegrijpelijke feit te verklaren, dat het woord «tjinde» of »chindi« ònbekend is onder de Engelschen in Voor-Indië, terwijl die soort doeken er toch reeds sinds een viertal eeuwen vandaan komt. Kan het soms zijn, dat wij in ons Indië een *antieken* term aldus in het leven hebben gehouden, die in Voor-Indië verloren ging; op dezelfde wijze eenigszins, als men de verbazing van Spanjaarden kan opwekken door hun te vertellen, dat wij nog altijd spreken van «Spaansche zeep», terwijl het hun volkomen onbewust is geworden, dat zij ooit in dat artikel iets superieurs vervaardigd hebben?

Maar niet minder, veel krachtiger integendeel, zou ik Uwe hulp en voorlichting willen inroepen, waar het gaat om het verhelderen van het ikat-procédé in ons eigen Oost-Indië. Eerlijk

1) Om over dit doek geheel zeker te zijn, zou ik het echter eerst eens moeten zien. Men begrijpt dat men door het b e d r u k k e n van geweven goed het effect verkrijgt, dat bij uitrafelen zoowel ketting als inslag plaatselijk genuanceerd-geverfd zullen zijn. Eerst de bizonderheden van aanwezige uitvloeiïng der kleuren, vooral ook gemaakte fouten, kunnen dan zekerheid geven dat men een dubbel-geïkat, en geen bedrukt doek voor zich heeft.

gezegd, is daarop veel te weinig de aandacht gevallen van de bontwevers uit ons land, voor zooveel zij in onze Oost persoonlijk rondreisden. En toch, het zij even ronduit gezegd, had hun aandacht daardoor m o e t e n getrokken worden, als zijnde een procédé van het hoogste technisch belang. Eigenlijk hadden deze bontwevers die ons Indië zelf bezochten, verschillende doeken met hetzij geïkatten ketting, hetzij geïkatten inslag, m o e t e n medebrengen van hun reizen, in verschillende stadiën van ontwikkeling, waardoor het allengs ontstaan van deze doeken technisch volkomen zoude opgehelderd zijn. Nu tast men maar al te veel in het duister dienomtrent. De heer L o e b è r — wiens artikelen over deze tentoonstelling in de Nieuwe Rott. Courant, en speciaal ook daarbij over het weven, zeker de aandacht van velen, ook vakmannen, zullen getrokken hebben —, en mijn persoon hebben dit gemis aan afdoende gegevens zoozeer gevoeld, dat wij een formulier van vragen over het ikatten in ons Indië hebben opgesteld en laten drukken, en daarna met exemplaren van den catalogus aan diverse personen in de Oost hebben toegestuurd, in de hoop aldus meer licht te verkrijgen over dit voor het Indische handweven zoo interessante procédé.

Van den heer Loebèr is ook het mooie weeftoestel op onze tentoonstelling, dat een half afgeweven doek van *Roti* laat zien 1), met zijn geïkatte kettingdraden, waarop reeds, vóór alle door weving met den effen-zwarten inslag, het geheele kleurpatroon door het gedeeltelijk omwinden der grofkatoenen garens ingeverfd is. Van den heer M e n s F i e r s S m e d i n g, thans te Soerabaja, kregen wij het niet minder interessante weeftoestel uit *Atjeh*, nu voor zijde 2), waarbij ook een half voltooid doek met geïkatten ketting ons laat zien de merkwaardige effekten, die verkregen worden door het omwindings-procédé der weefgarens. Na de opening der tentoonstelling mochten we nog van den heer O t t o S t o r k een streng gedeeltelijk

1). N°. 418 van den catalogus. Doordat dit weefgetouw te laat ingezonden werd, was er geen gelegenheid een nadere beschrijving er van te geven, en ontstond ook de fout in de opgaaf der breedte, in de Errata achteraan verbeterd. Wij hadden toch gerekend op het verkrijgen van dergelijke weeftoestellen uit de Ethnologische Verzameling te Delft, waartegen echter op het laatste oogenblik bezwaren rezen.

2). N°. 422 van den catalogus.

omwonden witkatoenen garens ontvangen, indertijd door zijn oom van kennissen in de Oost ontvangen, zonder dat, jammer genoeg, nog vastgesteld kon worden waar en wanneer die verzameld werd; doch het omwindsel schijnt lontar-blad te zijn, en mocht dit juist wezen, dan is de streng zeker van een der Timor-eilanden.

Maar helaas niets kunnen we U laten zien, wat het zoo raadselachtige ontstaan van *strenge patronen* verklaart bij het inweven van een geïkatten inslag op een effen ketting. Dit systeem met al zijn finesses, blijft nog volkomen duister.

Toch werd omtrent de aldus verkregen doeken een belangrijke ontdekking gedaan na de opening onzer expositie, een ontdekking die wij danken aan den heer J. H. Biegel, van de firma Biegel & Bollentin, importeurs te Amsterdam.

De heer Biegel had sinds kort uit Boeleleng op Bali ontvangen eenige aldaar geweven zijden doeken, die ineens aan het licht brachten.... dat óók op Bali, en in *zijde*, buitengewoon fraaie doeken werden geweven met effen-rooden ketting en geïkatten inslag, geheel in den zin dus der Voor-Indische tjindes, maar merkwaardiger wijze met streng geometrisch patroon, met uitgerekte schuine ruiten, het *limar*-patroon, aan katoendrukkers evenzeer welbekend, omdat ditzelfde ook door batiksters nagevolgd wordt. Ik kan straks het genoegen hebben U te vertoonen een buitengewoon mooi staal van deze Balineesche weefkunst, mij door de gulheid van den heer Biegel Jr. geschonken; alsmede een brokstuk van een diergelijke slendang, waaraan men naar hartelust zal mogen uitrafelen.

Deze ontdekking omtrent Bali was daarom te merkwaardiger, omdat zij eenerzijds aanknoopt bij de zijden tjinde's uit Voor-Indië, anderzijds bij de katoenen doeken, die vervaardigd worden in de Pasoemah-landen (zuidelijk Centraal-Sumatra), en in het Limboto'sche (Noord-Celebes); deze laatste de befaamde *kain patola* van katoen, een naam die onmiddellijk aan inlandsche imitatie der Voor-Indische zijden patola-doeken doet denken.

Want, rangschikken we toch de gegevens over ikatten voor zoover die op het oogenblik uit onzen Archipel bekend zijn, dan krijgen we:

A. Met *geïkatten ketting* wordt geweven in 1°. Atjeh; 2°. de Batak-landen in hun ruimste uitgebreidheid; 3°. den

Timor-archipel, ook in zijn verste uitgebreidheid, oostelijk tot op kleine eilandjes als Kisar, Roma, Babar, en Daweloer; 3°. in de eigenlijke Dajak-landen van Borneo. Daarentegen moet Nias, waarover in den catalogus gesproken wordt, *vervallen*, omdat het doek wat daar vandaan heette te komen, met overgroote waarschijnlijkheid inderdaad uit Soemba is.

B. Met *geïkatten inslag* wordt geweven in 1°. de Pasoemah-landen; 2°. op Bali; 3°. in Limboto (Noord-Celebes).

Het weven met èn geïkatten ketting èn geïkatten inslag is daarentegen in onze Oost nog niet geconstateerd, gelijk wel in Voor-Indië het geval is. Ik heb zelve een konjektuur gewaagd dat ons zeldzaam tjindedoek, n°. 415, misschien eertijds op Java geweven werd; maar zelf zal ik ook de eerste zijn om te erkennen, dat dit vooralsnog niets meer is dan een konjektuur 1).

Rangschikken we de verschijnselen naar het gebruikte materiaal, dan blijkt alleen Atjeh en Bali *zijden* garens ikatten; al de andere streken ikatten met *katoen*. Doch het is wel zonderling dat Atjeh daarbij de kettingdraden omwindt, doch Bali integendeel de inslagdraden.

Een belangrijke vondst, ik mag gerust zeggen een *technische ontdekking*, werd op de door ons tentoongestelde doeken gedaan door mijn vriend, den heer Felix Driessen. Hij constateerde aan een groot deel der doeken uit den Timor-Archipel, met name aan die van Roti en Sawoe, dat men hierbij een handige vereenvoudiging van het ikat-procédé toegepast heeft, door namelijk de katoenen witte weefgarens bestemd voor de kettingdraden van een bepaald doek, eerst *dubbel te vouwen* volgens de lengte, en dan *nogmaals dubbel te vouwen* volgens de breedte der gezamelijke draden, en dàn eerst te gaan ikatten, waardoor men niet alleen vier vliegen in één klap slaat — om het nu zoo maar eens uit te drukken —, maar natuurlijk ook bij het latere weven een doek verkrijgt, dat eerst zus, en dan zóó nog eens samengevouwen, zichzelf volkomen dekt; een doek met vier deelen, die over en weer elkaars spiegelbeelden zijn. Straks

1) Het is gebleken, dat de Engelsche gegevens over het ikatten van èn ketting èn inslag in Britsch-Indië, aangehaald op p. 55* der Inleiding van den Catalogus, ontleend werd door Mukharji aan een opstel van Th. Wardle in het Journal of Indian Art, dl. I (1886), n°. 15, p. 120, wat later Gupte weer gebruikte. Deze herkenning is van Dr. P. Aug. Driessen.

zullen we dat uitmuntend mooi kunnen zien aan onze nos. 264 en 271, beide van Roti.

Doch dit aardig hulpmiddeltje komt *niet* voor bij de allermooiste doeken uit dezen Timor-Archipel, bij de Soembaweefsels. Hier is de kunst van het ikatten wel tot de hoogste perfectie gekomen, meesterstukken als die zijn van vooruit berekend schitterend-artistiek effect. Des te meer mogen wij verheugd zijn, dat we óók daarvan prachtige stukken U kunnen toonen; en dat vooral, omdat we bij de opening der tentoonstelling over geen enkel Soemba'sch doek beschikten, maar de catalogus daarvoor verwijzen moest naar Leiden en Amsterdam waar ze wèl waren. Dank zij echter de gulheid en belangstelling van den heer W. Pos, missionair-predikant op Melolo (Noord-Oostkust van Soemba), thans met verlof hier te lande, kregen we de beschikking over een tiental doeken uit den Timor-archipel, deels van hem, deels van de Theologische school te Kampen, waaronder drie uitstekende, representatieve doeken van Oost-Soemba 1) — waaronder één heerlijk meesterstuk, eigendom van den heer Pos —, en twee zeer merkwaardige en zeldzame van West-Soemba.

De genoemde tien doeken van den heer Pos en de Theologische School te Kampen, na opening der tentoonstelling tot onze beschikking gekomen, waren nog in ander opzicht voor ons van hooge waarde. Zij noopten ons de determineering van onze weefsels uit den Timor-archipel danig te herzien; er bleken belangrijke fouten gemaakt; datgene, waar wij op af waren gegaan bij de eerste bepaling — het al of niet *gestreepte* voorkomen, wat dan de doeken als van Timor dan wel als van Roti afkomstig deed beschouwen — bleek als kenmerk geheel onjuist. Sawoe was daarbij totaal over het hoofd gezien, waar evengoed gestreepte doeken voorkomen gelijk op Timor, en, laat ik er bijvoegen, Flores en Alor. Dank zij dit vergelijkingsmateriaal, konden we thans vaststel-

1) Het zeer fraaie weefsel wat in het bezit is van Dr. C. H. Stratz hier in den Haag, en hetgeen hij indertijd ten geschenke ontving als herkomstig van Nias, bezit precies diezelfde krachtige menschenfiguren die tot nog toe alleen op Soemba-doeken aangetroffen zijn. Zoolang dus niet *stellig* bewezen is dat óók op Nias precies zulke weefsels vervaardigd worden, moet dit als Soemba-doek worden beschouwd; en is de aanwezigheid van ikatten op Nias, waartoe op grond van dit doek in de Inleiding van den Catalogus (p. 24*) geconcludeerd werd, voorshands onaannemelijk.

len, dat niet minder dan zes weefsels, in den catalogus als van Timor beschreven, uit Sawoe kwamen, en dat deze zes zich weer laten splitsen in twee verschillende typen, die beide op Sawoe blijken voor te komen. 1) Voorts zijn 3 doeken, in den catalogus óók als van Timor gedetermineerd (nos. 259, 265, 269), zeker van Roti. En omtrent één (no. 275) is er reden tot vermoeden, dat het uit Flores, in plaats van uit Timor, komt. Wat Flores betreft, kunnen we U straks een zeer karakteristiek doek laten zien uit de collectie van den heer Pos.

Zoo zijn er meer fouten gemaakt. Natuurlijk! mag ik wel zeggen. Want deze tentoonstelling is *de eerste* waarin getracht werd een zooveel mogelijk volledige verzameling te laten zien van wat er aan weefsels in onzen Archipel wel vervaardigd kan worden; de *eerste* ook, waarbij naar beste krachten er naar gestreefd werd, ze zoowel afzonderlijk behoorlijk te beschrijven, als vooral ook meer algemeene conclusies te trekken uit hun voorkomen; getracht, om feiten en gegevens, die nu nog geheel verspreid lagen, voor het *allereerst* in duidelijk overzicht samen te brengen. Nieuwe, verrassende dingen zijn daarbij aan het licht gekomen; ontdekkingen op Indisch weefgebied, die, dit durf ik gerust zeggen, na zullen werken. Wat wonder, dat er ook fouten zijn gemaakt bij deze eerste poging?

Zoo zou ik u willen verzoeken overal waar in de Inleiding van den catalogus gesproken wordt van «*haute lisse*,» te lezen «*brocheeren*». De term «haute lisse» hoort bij de Gobelin-weverij thuis. De heer Jan Kalf, conservator aan het Nederlandsch Museum te Amsterdam, die veel studie maakt van de oude Hollandsche weefkunst, heeft in een belangrijk artikel van zijn hand in de Kroniek van ll. Zaterdag, 16 Oct., onder meer terecht op deze fout gewezen.

Even juist is zijn terechtwijzing, dat de nos. 71 en 80 van den catalogus allerminst inlandsch handwerk zijn, doch machinaal vervaardigde doeken. Op diezelfde fout hadden

---

1) Dit zijn de nos. 256, 257, 262, 274, 277 en 279 van den catalogus, waarvan de nos. 262, 274 en 277 eenzelfde gestreepte type hebben met mooie blauwachtige tint, terwijl de andere een rosbruine overheerschende kleur bezitten met slordig geïkatte figuren.

reeds kort na de opening der tentoonstelling een paar deskundige Indische dames — Mevr. de Wed. Von Schmidt auf Altenstadt, en Mevr. Baelde — opmerkzaam gemaakt, welke die doeken beschouwden als Britsch-Indisch fabriekswerk.

Omtrent een zeer zeldzaam doek uit Noord-Celebes, ons no. 373, eigendom van de Ethnologische Verzameling te Delft, is twijfel gerezen of het wel inderdaad een Bèntènan-doek, dat is dus een oud-Minahasa'sch weefsel zou zijn, dan wel een werkstuk uit Bolaäng Mongondou, zooals Dr. Riedel verzekert; en wat Dr. Richter uit Dresden, die speciale studie maakt van Celebes, ten deele ook waarschijnlijk acht.

Of ons no. 72, een prachtig en indrukwekkend doek, handwerk of fabriekswerk is, bleef onbeslist, ook na nauwkeurig bekijken door vakmannen Bovengenoemde dames deelden mij eenige bijzonderheden mee over dit type van weefsel — wat in andere, even scherp contrasteerende kleuren, en in diverse soorten o. a. op Ternate veel verkocht wordt —, die veeleer zouden doen denken aan een ontstaan buiten ons Indië.

Nog op één verzuim zou ik willen wijzen, een verzuim van belangrijke beteekenis. In de Inleiding van den catalogus is er op gedrukt, dat het weeftoestel in onze Oost *mist alle voetbeweging*, en daardoor technisch belangrijk achter staat bij de handweefgetouwen in Britsch-Indië en vroeger bij ons in Europa. Het is een inferioriteit, die den arbeid van het weven noodeloos verzwaart. Maar vergeten is er op te wijzen, dat tenminste in één gedeelte van onze Oost, en wel in een belangrijk weefcentrum, te S i l o e n g k a n g in de Padangsche Bovenlanden (ten Oosten van Solok), wel degelijk weeftoestellen met trappers voor de ophalers gebruikt worden, en dat dit feit reeds beschreven staat in den in 1881 uitgegeven Ethnographischen Atlas van Midden-Sumatra van den heer A. L. v a n H a s s e l t, plaat CXV met bijbehoorende verklaring. Het was een groot verzuim van mij dit werk van Van Hasselt over het hoofd te zien, evenals zijn in het volgend jaar, 1882, verschenen Volksbeschrijving van Midden-Sumatra, waar op p. 386—388 een vrij uitvoerige beschrijving ook voorkomt van het Maleische weven op Sumatra.

Het voorkomen van handweefgetouwen m e t p e d a l e n in

een zoo aanzienlijk weefcentrum als Siloengkang 1) is voor onze Oost des te belangrijker, nu uit een pas verschenen studie van den aspirant-controleur J. E. Jasper over het weven te Soerabaja in het Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur, deel XX, blijkt, dat óók daar ter plaatse trappers worden gebruikt, en de weefster er dus op haar weefstoel bij zit (p. 223). Dit immers geeft de lijn aan tot gezonde ontwikkeling van het Indische handweven; een onderwerp, wat de heer Loebèr, in een opstel, waaraan hij bezig is en dat geïllustreerd zal verschijnen in het tijdschrift „Onze Kunst", o.a. ook nader behandelen zal.

Want de beschouwingen van den heer Jan Kalf in zijn genoemd opstel in „De Kroniek" over het aanbevelenswaardige van het machinale weven mogen volkomen juist zijn voor Europa, op ons Indië slaan zij niet. 2) Daar moet, met de bestaande inlandsche toestanden, aangestuurd worden op het aanmoedigen en ontwikkelen der huisvlijt.

Nog op één lacune in onze tentoonstelling zou ik willen wijzen, een zeer hinderlijke leemte. Wij missen ten eenenmale weefsels van het Schiereiland Malaka. Toch zouden deze als vergelijkingsmateriaal zoo hoogst kostbaar zijn geweest, te meer daar het heet dat op sommige plaatsen o.a. Trĕngganо aan de Oostkust, zulke prachtige doeken gemaakt worden, en de weefkunst daar van oudsher beoefend is. Doch wie Uwer weet er iets naders van, wie Uwer heeft dergelijke doeken in zijn bezit, wie Uwer zou ze ons alsnog eens ter bezichtiging kunnen zenden?

Mijne Heeren en Dames, ik dank U voor Uwe aandacht. Vergeeft mij, dat ik eenigszins uitvoerig was; maar het gewicht van het onderwerp billijkt dit mijns inziens volkomen. Ik zou U nu willen uitnoodigen de doeken zelve te gaan be-

---

1) Van echt Siloengkang-type waren onze nos. 127, 129 en 132 van den catalogus.

2) Ook de uitlegging door den heer Kalf (noot 5) van het gegeven uit Soemba (Inleiding v. d. Cat. p. 7*), alsof dit niet op *ikatten*, doch op *borduren* zou slaan, was geheel onjuist. Aan borduren wordt op Soemba niet gedacht. En wat hij schreef over „flottante inslag" naast het „brocheeren" werd door de vakmannen op deze samenkomst niet beaamd.

zichtigen, en daarbij vóór alles zooveel mogelijk Uwe inzichten, Uwe technische opmerkingen, Uwe deskundige voorlichting te willen mededeelen, om deze samenkomst voor allen zoo vruchtbaar te doen zijn.

Ik heb gezegd.

NASCHRIFT.

Veel vermeerderde Overdruk uit het Koloniaal Weekblad van 11 Sept. 1902, n°. 26.

Nu door vriendelijkheid der 5e Commissie van de Vereeniging «Oost en West» de gelegenheid werd opengesteld, een herdruk in brochure-vorm te geven van bovenstaande Voordracht, heb ik gemeend niets aan den inhoud te mogen veranderen, daargelaten het aanbrengen van een hoogst enkel wijzigingetje.

Die inhoud geeft zoo te zeggen de som onzer kennis van het ikatten en chineeren een jaar geleden, op 31 Oct. 1901. Het sprak van zelf, dat spoedig meer bekend zou worden. De heer Loebèr gaf in zijn opstel «Het ikatten in Ned.-Indië», eind December in «Onze Kunst» (1902, afl. 1) verschenen, behalve andere instructieve afbeeldingen van geïkatte doeken, ook den juisten uitleg hoe het op Noord-Sumatra en in Voor-Indië veelgeliefde *pĕlang-roesa-* (of *khanjari-*) patroon, de «hertevlekken» of «dolkspitsen» in de richting der schering, op eenvoudige doch vernuftige wijze worden verkregen; daarnaast wees hij, naar aanleiding van doeken in het Britsch Museum tentoongesteld, op het ikatten van den ketting in Chineesch Turkestan (o. a Jarkand), en zelfs.... bij oud-Peruaansche weefsels, waar óók soms ons Indonesisch toempal-motief geconstateerd kon worden! Ook bleek hem dat ketting-ikatten bij de tegenwoordige Indianen nog in zwang was, o. a. in Ecuador en aan den Rio Negro! In den begin April daarop verschenen Catalogus van O. I. weefsels en batik's in het Museum te Rotterdam, vermocht ik dan te wijzen op de groote verbreiding naar het Westen, welke het ikatten bezat. Niet alleen in Voor-Indië, maar vooral ook in Turkestan in zijn ruimste uitgebreidheid bleek dit procédé volkomen inheemsch, zéér veel toegepast op zijde en bij voorkeur in de richting van den ketting. De prachtige zijden overkleeden (*khalat*), de «zijden samaren» met een ouder-Hollandsch woord, alle

met geïkatten ketting, te bewonderen in de prachtige afbeeldingen van het daar aangehaalde werk van N. Krafft «A travers le Turkestan russe», zijn alle handweefsels te Buchara, Samarkand, Taschkent, en omliggende streken gemaakt [1]).

Toen kwam de beschrijving van het *tjinden*-weven te Grĕsik, in de kampoeng Kĕmoetran aldaar, van de hand des heeren Jasper in het Tijdschr. v. h. Binn. Bestuur, XXII, 1902, p. 346—355 [2]). Hier, waar nog — naar de naam aanduidt — *tjinde*-achtige stof wordt geweven in *limar*-patroon (schuine ruiten), door effen donkerrooden ketting en geïkatten inslag, vinden we op Java nog de eenige plek waar tegenwoordig zijden ikat-doeken worden vervaardigd. Toch blijft onderzoek gewenscht of niet in andere residentiën, b.v. in Bagĕlen of Banjoemas, ook dergelijke doeken nog vervaardigd worden in katoen; ik wijs vooral op de groote weefnijverheid in het district Djĕnar (Bagĕlen), met de desa Plandi als centrum [3]); en dat te meer, omdat ook de vervaardiging der katoenen *goebaK's* of *gĕbĕr's* (tjinde namaak in katoen; zie den Catalogus 3e Groep Oost en West, p. 27*—28*) in het Karang-anjar'sche nog opgehelderd moet worden.

Over de vervaardiging der zoo kostelijke tjinde's en limar's van Bali, met hun prachtig-levendige kleuren, ook verkregen door een effen rooden ketting met een geïkatten inslag te doorweven,

1) Zie ook de afbeeldingen in „The living races of mankind by H. N. Hutchinson a. o.", London (1901), p. 219 (Tarancha's uit Kuldja, Chin. Turkestan), 221 (Turkoman'sche familie), en 228 (de rechtsche vrouw, Turkestan); allen met zijden kleeden aan, met zeer duidelijk geïkatten ketting.

2) Hoe de heer Jasper echter op p. 348 kon schrijven: „En hier kom ik van zelf tot de korte verklaring, dat Rouffaer's twijfel aan de herkomst van het tjindé uit Soeratte tot de mijns inziens onjuiste meening heeft geleid, dat de Indische woordenboeken ten opzichte hiervan falen", is me niet recht duidelijk. Integendeel; op p. 28*—29* van mijn Inleiding tot den Catalogus der 3e Groep-Tentoonstelling heb ik geschreven dat, *ondanks* het wantrouwen wat ik dikwijls koester tegen Woordenboek-verklaringen over technische onderwerpen — een wantrouwen waarvoor ik allengs steeds meer reden kreeg; de samenstellers van dictionnaires kennen de zaak-zelve niet uit eigen aanschouwing, gooien er maar met de muts naar in hun uitleggingen, en schrijven mekaar dan vlijtig na —, ditmaal „oudere historische getuigenissen" het beweren der Woordenboeken „dat de tjinde uit Suratte komt" „op de meest volstrekte wijze" *bevestigen*. En ten overvloede voegde ik nog toe: „De heusche tjinde's *moeten* komen uit het Presidentschap Bombay!" (p. 29*).

3) Deze vingerwijzing dank ik aan den ass. resident L. B. Paardekooper.

is, dit weet ik, een beschrijving met afbeeldingen op komst van den contrôleur B. B. te Singaradja, den heer H. J. E. F. Schwartz.

Kostelijke inlichtingen over het weven der katoenen kain's patola (Mal.; in Gorontaleesch *lipa-lipa pilitota*) ontving ik van den contrôleur van Limboto, den heer A. G. H. van Sluys, en van den heer F. Hees, vroeger te Gorontalo, thans te Rangoon; ook hierdoor werd het weven met effen ketting en geïkatten inslag belangrijk opgehelderd [1]). De heer van Sluys zond mij zelfs een compleet Limboto'sch weeftoestel ten geschenke. Van den zendeling H. Guillaume te Boekoem (O. K. van Sumatra) ontving ik mooie inlichtingen over het weven met geïkatten ketting bij de Karo-Bataks. Ditzelfde ikatten heeft Dr. Snouck Hurgronje bij de Gajo's geconstateerd [2]). En van de zusters Ursulinen te Larantoeka (Oost-Flores) ontving de heer Felix Driessen korte, maar belangrijke gegevens omtrent het ikatten van den ketting in dat deel van den Timor-Archipel. Een nadere uitwerking van een en ander zal later elders volgen. Ook liet de heer H. W. Bosman een uitvoerige Maleische beschrijving van het ikatten op Roti samenstellen door een inlandsch onderwijzer aldaar.

Maar zéér, zéér belangrijke dingen bracht van zijn vakreis door Britsch- en Ned.-Indië mede Dr. P. Aug. Driessen, in Juli 1901 — even vóór de opening der 3e Groep-Tentoonstelling van «Oost en West» — vertrokken, nu voor korte dagen hier te lande teruggekeerd. Enkele der voornaamste resultaten van zijn plaatselijk onderzoek naar tjinde's en ikat-weefsels mogen hier, onder zijne toestemming, even aangeroerd worden.

Te Karachi (Kurrachee) werden gekocht eenige zeer lange zijden tulband-doeken, slechts 30 cM. breed, vervaardigd te Buchara (Russisch Turkestan) met geïkatten ketting, en . . . o wonder! met duidelijk-gestiliseerde menschenpop-figuren die de handen opwaarts gericht houden, zooals we tot nog toe meenden dat die allééu op de Soemba-weefsels, ook met hun geïkatten

---

1) „Pilitota" beteekent inderdaad omwonden; terwijl men er in Maleisch niet van ikat, doch van lingkar, mĕlingkar (= omkronkelen) spreekt. Lipa = saroeng. Een ander Mal. woord voor ikatten is sirat, mĕnjirat.

2) Zie Not. Bat. Gen. 1902, Bijlage I, n°s. 2—3, 95 en 111. Ook hier heet het ikatten ikot, geïkat bĕrikot. Voor het omwinden wordt een soort bies gebruikt. — Het Bataksch woord is rakoet, binden.

ketting, voorkwamen! Of er eenig genetisch verband kan wezen tusschen deze zijden Turkestan-doeken en de analoge, nog meer natuurgetrouwe, voorstellingen op de zware katoenen Soemba-doeken blijft voorloopig een open, maar prikkelende vraag [1]). De Voor-Indiërs noemen ze «Gulbadan», d. i. «rozenlijf»-doeken, waarschijnlijk wegens hun rose hoofdkleur. Terwijl de Soemba-doeken echter aan beide kanten gelijk van teekening zijn, door geheel effen weefsel (één op, één neer), bezitten de Turkestan'sche figuren een goeden en een verkeerden kant, doordat de effen inslag telkens *boven* één en *onder* twee der geïkatte kettingdraden heenloopt, zoodat aan den weerkant de teekening slechts verzwakt te voorschijn komt.

Te Singapore werd geconstateerd, dat ook te Trĕnggano, op de Oostkust van Malaka, met geïkatten ketting wordt geweven. Een zeer belangrijk eerste bericht over dit onderwerp uit gindsche nog zoo onbekende, ononderzochte streken. Het medegebrachte Trĕnggano-doek is van buitengewone belangrijkheid; het is een zijden saroeng, 1,09 M. breed bij 2,10 M. lang, met een rechtlijnige kapala van 2 × 5 vakken in het midden, over het geheel van helderroode kleur, dus echt-Maleisch type; maar in de richting van den ketting loopen deels effenroode banden, met een enkel geel en een groen biesje, deels *geïkatte banden in een groot en sprekend pĕlang-roesa-* (hertevlekken-) *patroon*, grooter, forscher, maar overigens in denzelfden geest als we het van de somberkleurige Atjeh'sche zijden doeken (idja's, feitelijk kain's pandjang) hebben leeren kennen! Hier hebben we dus een sterk aan Atjeh en aan de Batak-landen herinnerend patroon, maar te Trĕnggano èn in kleur èn in grootte brutaler opgevat, *vermaleischt* naar het hart der meer het opzichtige zoekende echte Maleiers, en ook op echte saroeng's toegepast, hetgeen tot nog toe niet van elders bekend is. En

1) Men zie ook voor zulke Soemba-achtige geïkatte figuren de plaat tegenover p. 182 in het genoemde werk van Krafft, op de zijden gewaden die de mannen daar aan hebben. De Gulbadan's van den heer Driessen zijn 4,80 à 5 M. lang, bij een breedte van 30 à 33 cM. Dat de menschenfiguur zeer veel voorkomt op *vlechtwerk*, o. a. der Dajak's, is bekend; een mooi ex. is daarvan thans te zien op de 4e Groep-Tentoonstelling, n°. 275, een Borneo'sche mat, waar — geheel in den geest der Soemba-weefsels — bij enkele menschenfiguren de anders aanwezige twee beenen met geprononceerde voeten zijn samengesmolten tot iets, wat het meest doet denken aan het achterlijf van een zeemeermin, maar toch met één voet aan 't einde.

het niet minder verrassende is, dat bij aankomst te Singapore bleek hoe daar *de meerderheid der bevolking ditzelfde soort van pĕlang-roesa-saroengs*, doch in katoen geweven, en in alle mogelijke kleuren, aanhad, welke weefsels bovendien van *Palikat* (kust van Koromandel, beN. Madras) bleken te komen, kain Pĕlekat waren! Hier hebben we dus de Voor-Indische *ketting*-ikat's met hun khanjari- of dolkspitsen-patroon, nog tegenwoordig in groote hoeveelheid naar het Maleisch Schiereiland uitgevoerd — zelfs weer geïmiteerd in Zwitsersche bontweverijen en Engelsche katoendrukkerijen! —, maar bovendien, naar inlichting van den heer Driessen, te Singapore en Penang bĕnang roesak, d. i. «afgebroken-draad patroon» gedoopt; een waarlijk ook niet kwade naam. En dan rijst nu weer de groote vraag: hebben dan nu de Maleiers van Trĕnggano en de Atjehers in hun zijdeweefsels, de Batak's in hun zware katoendoeken, en de Pasoemah'ers in hun diergelijke inslag-ikat's, dit patroon ontleend weleer aan Voor-Indië? Of was de ontleening in omgekeerden zin? Alweer een interessant vraagstuk meer.

Daarnaast werd te Kĕlantan (ook aan die Oostkust, beN. Trĕnggano) het weven met geïkatten inslag geconstateerd. Deze zijden *kaïn Kĕlantan* bleken te Bangkok een gewoon bazaar-artikel te zijn, en het gekochte ex. vertoont een typische afwisseling van helkleurige Maleische ruiten en zwak-geïkatte tusschenbanden.

En zeker niet minder belangrijk is het feit, op het eind der reis in Saigon geconstateerd; wat, door toevallige ongesteldheid, helaas niet nader ter plaatse onderzocht kon worden. In Kambodja toch, met de hoofdstad Pnom-Penh vooral als weefcentrum, en ook in Bangkok (Siam), bleek het weven met geïkatten inslag zeer verbreid te zijn, waarvan prachtige stalen waren in het Museum aldaar, en een zeer mooi ex. in een pandjeshuis werd opgekocht, met duidelijk limar-patroon.

Daarbij moet even herinnerd worden aan den ouderwetschen term «siamoise», die, volgens de Fransche bronnen, het eerst in zwang kwam bij de verschijning van Siameesche gezanten aan het hof van Lodewijk XIV in 1684. Deze moeten halfzijden gewaden hebben aangehad, die niet anders dan door ikatten hun kleurspelingen hadden verkregen; want spoedig daarna werden ze in Frankrijk nagebootst, en wel als een soort van chiné. In de hierboven bij de Voordracht genoemde

Encyclopédie Méthodique, kan men op p. 150 van het daar vermelde Tome II (1784) der rubriek «Manufactures et arts» den uitleg vinden van fig. 10 op Planche 114 van het bijbehoorende Tome VI der Platen (1786). Er is daar afgebeeld een «échantillon de siamoise chinée en une seule couleur à deux nuances»; en inderdaad ziet men daar eenige strooken zijde met zeer duidelijk geïkatten ketting. En ook nu nog kan men in dl. IV van Littré's grooten «Dictionnaire de la langue française» (Paris, 1874) onder het woord «Siamoise» dezen tweeden uitleg vinden: «Siamoise flambée, nom qui fut donné au chiné, étoffe qui imitait parfaitement la siamoise».

De vraag begint nu allengs te rijzen of de term «chiner» niet inderdaad ontleend is geworden aan het ikatten in Achter-Indië, in plaats van aan Voor-Indië, zooals ik een jaar geleden meende te mogen verklaren [1]). Maar het bovengezegde is ook nog belangrijk in een tweede opzicht; tot nog toe heb ik geen oudere plaats kunnen vinden waar over «chiner» gesproken wordt, dan de reeds vermelde uitvoerige beschrijving van 1753 in dl. III der groote alphabetische «Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné etc.» van Diderot en d'Alembert; doch het feit, dat er toen een uitvoerig artikel reeds over geschreven kon worden, bewijst dat het genre omtrent 1750 iets welbekends was. In verband met het feit dat de «siamoises» der Siam'sche gezanten in 1684 opzien baarden aan het hof van Lodewijk XIV, en spoedig *nagemaakt* werden in Frankrijk dientengevolge, zou men dan de geboorte van het chineeren in Frankrijk voorloopig durven stellen tusschen 1684 en 1750.

Ik acht een dergelijke voorloopige bepaling van den ouderdom van het chineeren in Europa van des te meer belang, omdat zelfs in uitgebreide en degelijke moderne vakwerken over zijde-industrie geheel gezwegen wordt over dit merkwaardige aanknoopingspunt tusschen Oostersche en Westersche weeftechniek. In de 2 zware deelen van H. Silbermann «Die Seide, ihre Geschichte, Gewinnung und Verarbeitung» (Dresden

1) Of er in China-zelf geen ikat's vervaardigd worden?? Er zal hier scherp op gelet moeten worden in den vervolge. Een eerste *positieve* aanduiding in die richting is het feit, dat de heer Driessen te Bangkok aankocht een hem uitdrukkelijk als Chineesch doek genoemd zijdeweefsel, van ook geheel Chineesch uiterlijk, doch wat een paar dwarsbanden bezit met *duidelijk geïkatten inslag!* Komt dit uit Zuid-China wellicht?

1897) — een werk, waarop de heer Jan Kalf mij opmerkzaam maakte — vindt men op p. 349 en 354—355 van dl. II slechts eventjes gesproken van «chinierte stoffe» en «Chinés oder Kettendruckgewebe», die volgens hem, nota bene, eerst sinds ± 1880 in zwang zouden zijn gekomen!! Van de groote geliefdheid dezer chinés in de 18e eeuw geen enkel woord! Achteraan noemt hij alleen de geheel moderne patenten op chineeren in Frankrijk en Italië in 1884—93 verleend (II, p. 462—464). Zelfs Fransche prachtwerken op dit gebied veronachtzamen dit historisch en technisch zoo interessante chineeren, dit kind van het Oostersche ikatten. In het kostbare plaatwerk van R. Cox «L'art de décorer les tissus etc.», Paris-Lyon 1900, geeft de schrijver slechts één afbeelding (plaat CXII, n°. 4) van een rijk in de richting van den ketting gechineerd zijden doek met bloemranken en bouquetten en ornamenten in Louis-Seize-stijl, terwijl de tekst op p. XIX daarbij droogjes slechts vermeldt «Un tissu spécial, le chiné à la branche [1]), eut également une grande vogue» tijdens Lodewijk XVI (1774—93) Soberder kan het haast niet!

Mocht het dan, bij voortgezet onderzoek, juist blijken dat dat Siam'sche gezantschap van 1684, met zijn opvallende zijden kleedij, den stoot heeft gegeven tot het ikat-imiteeren, het chineeren in de Fransche zijde-nijverheid, dan stuit men alleen nog op de *tegenstrijdigheid* dat dit eerste chineeren zeker alleen op den ketting gebeurde, terwijl de heer August Driessen juist het ikatten van den inslag constateerde tusschen Bangkok en Saigon. Doch aan den anderen kant is het ook waar, dat reeds in de 2e editie van J. Savary des Bruslons «Dictionnaire Universel du Commerce» (Amsterdam, 1726, 2 dln.; met Supplement in 2 dln. van 1732), verteld wordt hoe de «siamoises» welke men van half katoen en half linnen vooral in de buurt van Rouaan maakte, juist hun karakteristieke gestreeptheid («rayeure») verkregen «par le moyen de la trême [= trame]» (II, 1726, p. 1791); zònder dat echter het woord «chineeren» wordt uitgesproken, zoodat men niet weet of men werkelijk aan imitatie van inslag-ikat's hier mag denken.

---

1) „Branche" heet, speciaal bij het chineeren, een zeker aantal kettingdraden naast elkaar; ongeveer ons „streng" dus, wat anders in de Fransche zijdeweverij „corde" heet. De plaatsen die bij het omwinden ònbedekt blijven, heeten dan in het Fransch naar diezelfde beeldspraak „boutons".

Ook wees hij mij op de merkwaardige afbeelding van een vrouw van Laos, uit het binnenland van Kambodja en Siam dus, op p. 136 in de reisbeschrijving van Dr. E. Lefèvre «Un voyage au Laos» (Paris, 1898), die een soort saroeng draagt welke geheel *in Borneo-trant* geornamenteerd is, doch wel weer door ikatten van den inslag verkregen werd.

Genoeg, om aan te toonen dat nader onderzoek van het ikatten in Achter-Indië en het Maleische schiereiland hoogst gewenscht is, niet het minst om ook de juiste herkomst te kunnen vaststellen van het 18e eeuwsche chineeren in Frankrijk. Dat men daar in 1784 zoowel het weven met gechineerden ketting als met gechineerden inslag verstond, is uit bovenvermelde gegevens afdoende gebleken; het eerste werd bij zijden stoffen toegepast, het laatste bij halfzijde en katoen.

Belangrijke stalen van Voor-Indische tjinde's kocht de heer Driessen op in de Padangsche Bovenlanden, te Solok, Pajakombo en Kota Gĕdang. En het weven met voetbeweging, terwijl de weefster op een bank er bij zat, werd de heele Padangsche Bovenlanden door gevonden, te Pajakombo, aan den bovenloop van de Indragiri, en te Siloengkang. Bij zijn reis dwars door Zuid-Sumatra, van Bengkoelen naar Palembang, zag hij voor het eerst te Padang Oelak Tanding (Sindangstreken) het weven zóó op den grond.

En zéér belangrijk was wat in de kota Palembang geconstateerd werd. Daar is het *weven van zijde met geïkatten inslag*, het maken van tjinde's dus, geheel in Britsch-Indischen trant, nog volkomen in leven! Onder geleide van den Arabier Said Ali bin Abdolrahman Almassawa — de man lijdt aan ijdelheid, en zag zijn naam graag gedrukt — werd een dergelijke tjinde-weverij ter hoofdplaats bezocht, en allerbelangrijkste waarnemingen gedaan. Een reeds te Padang Oelak Tanding gekochte, te Palembang vervaardigde tjinde, vertoont geheel het karakter der nos 413—414 van onze 3e Groep-Tentoonstelling, beide eigendom van 's Rijks Ethnogr. Museum (serie 370, nos 2869 en 2868), en welke dus ook wel authentiek te Palembang gemaakt zijn. Alle drie hebben dezelfde *verzwakte* tjinde-kleuren, wanneer men ze vergelijkt met de harde tinten waarmede de echt-Voorindische tjinde's prijken.

Hetgeen dus door mij in den Catalogus der 3e Groep-Tentoonstelling op p. 46* van de Inleiding over Palembang

geschreven werd: «Over de Palembang-zijdeweefsels valt, dunkt mij, zeer weinig te zeggen», is geheel onjuist en onrechtvaardig. Integendeel, de belangrijkheid in dit opzicht van Palembang stijgt daarmee ten zeerste. Maar, wat drommel, waarom moesten we *nu* pas ingelicht worden over dit tjinde-weven, terwijl al tallooze jaren ambtenaren van binnenlandsch bestuur daar bescheiden zijn, en het uitstekend hadden kunnen onderzoeken?

Daarnevens vernam de heer Driessen, dat dit Palembang'sche tjinde-weven oorspronkelijk er overgebracht werd uit Muntok (Bangka). Dit klopt geheel met de mededeelingen van sommige Indische dames, dat nog heden ten dage te Muntok mooie tjinde's gemaakt worden. Een plaatselijk nader onderzoek aldaar is dus wel ten zeerste gewenscht. Van Palembang-zelf werd een heel stel met reeds geïkatte, doch nog niet geverfde zijden inslagdraden medegebracht, voldoende voor het leveren van den inslag voor 5 tjinde-slendangs.

Het technische woord voor dit ikatten van den inslag bleek te zijn tjoewal, hoewel men den naam «ikat» in dezen zin ook dadelijk begreep. Dit is volkomen in orde. In Klinkert's Nieuw Maleisch-Nederlandsch Zakwoordenboek (Leiden—Batavia, 1892) vindt men i. v:

«*mĕntjoewal*, met verschillende kleuren verven van garen voor den inslag, opdat er bij het weven bloemen ontstaan».

Dus een *gewoon-Maleisch* woord, dat tjoewal! Zóózeer zelfs, dat daarnevens een afgeleid woord bestaat: *kĕtjoewali* = uitgezonderd. Natuurlijk! «Uitgespaard», «ausgenommen», wil het zeggen; een overdrachtelijke zegswijs, aan een oude Maleische weeftechniek ontleend! Men verg. ook het Javaansche tjoewil en tjoewol = met duim en voorsten vinger (of: met de volle hand) iets *pakken*; zooveel als het Fransche *pincer*, *klemmen*. [1])

Prachtige tjinde-doeken werden ook aangekocht te Grĕsik,

1) Verg. ook nog het Oud-Javaansche *tjawĕli* (V. d. Tuuk, Kawi-Balin. Ned. Wdb., I, Batavia 1897, p. 631), wat als een soort zijde (*soetra*) verklaard wordt, maar naar het bovenstaande een soort tjinde-zijde bepaaldelijk geweest moet zijn, met geïkatten inslag. — Dr. H. H. Juynboll schrijft mij, dat hij bovenstaande verklaring van *kĕtjoewali* uit den stam *tjoewal* „zeer waarschijnlijk" acht, en wijst op den analogen verbaalvorm *mĕlainkan*. De tot nog toe gangbare afleiding van een Kawi-woord *tjoewali* = *kabalik* (omgekeerd) acht hij dus ook onjuist, en voegt toe: „Dat niemand het tot nu toe van *tjoewal* afgeleid heeft, komt zeker door de verklaring, die de woordenboeken van dit woord geven."

aldaar vervaardigde, zooals de heer Jasper zelfs erkende ze nog niet gezien te hebben. Deze zijn alle van zijde, en waren, naar de eigenaar der bezochte tjinde-weverij mededeelde, vooral in trek in de Vorstenlanden; maar ook werden twee slendang's in katoen daar aangekocht, met hetzelfde limar-dessin, waaruit blijkt dat deze interessante katoen-weverij met geïkatten inslag, die in 1822, getuige het zoogenaamde hs. Cornets de Groot, te Grĕsik nog in vollen bloei was, er gelukkig nog geenszins is uitgestorven. Merkwaardig is bij deze limar-slendang's de ragfijnheid van den ketting, terwijl er een geïkatte driedraads-inslag doorheen werd geworpen, die echter *niet* vooraf ineengedraaid (getwijnd) werd.

Onder de zijden tjinde's is éene slendang van waarlijk *koninklijk aspekt*; een goudgelig overheerschend oranje, doorsprenkeld met andere tinten, teer als het stof van vlindervleugels, met roode kapala-uiteinden rijk met gouddraad doorweven. En zulke meesterstukken maakt men tegenwoordig nog te Grĕsik! Want dit doek vond de heer Driessen er op het getouw staan, en gaf opdracht het af te werken! Zelfs de heer Jasper had zoo iets ons niet medegedeeld.

Ook prachtige op Bali geweven zijden tjinde's met hun heldere, sprekende, vroolijke kleuren werden te Singaradja aangewonnen, door bemiddeling van den contrôleur B. B., den heer Schwartz.

Te Sĕmarang in de toko-Bombay werd aangekocht een lange tjinde van zéér ijl geweven ruige zijde, geheel en al in den geest van het merkwaardige tjinde-doek, n°. 415 der 3e Groep-Tentoonstelling, toebehoorend aan Mevr. Gallois, geb. Hester. Ook hier hetzelfde achtstralige bloem-patroon, wat de Javanen djĕlamprang noemen, dus «wilde tjĕmpaka-bloem», door èn geïkatten ketting èn geïkatten inslag verkregen, en wat o. a. op een deel der zwaarkatoenen Roti-weefsels met geïkatten ketting zoo mooi werd geïmiteerd. Alleen, dit Sĕmarang-doek is van heldere kleuren en geheel modern aanzien, naast het sombere en echt-antieke doek van Mevr. Gallois; de afmetingen komen overeen, want het eerste is 1,03 × 4,70 M., het andere was 0,99 × 5,08 M. Het bewijst, dat dergelijke reuzen-tjinde's met djĕlamprang-patroon, waarvan oude exemplaren als kostbare antikwiteiten door onzen heelen Archipel bij de inlanders bewaard bleven, ook nu nog in moderne tinten

uit Voor-Indië er worden aangevoerd, en in handelssteden als Sĕmarang te koop zijn.

Tegen het eind der reis werd weer Batavia aangedaan, en het Ethnographisch Museum opnieuw bezocht van het Bataviaasch Genootschap. Ook hier werden door den heer Driessen eenige belangrijke opmerkingen gedaan omtrent ikatten bij daar tentoongestelde doeken. Hij wees mij op n^{0}. 1137, een doek van West-Java, en in den betrekkelijken Catalogus beschreven als «Kleed, waarmede de woning bij feestelijke gelegenheden wordt behangen (*kasang*)». Het is een doek van een 20 M. lang, en blijkbaar een imitatie-tjinde, waarbij alleen de ketting geïkat is. Indien dus dit doek authentiek uit West-Java herkomstig is, dan zou dat de kostbare aanwijzing inhouden, dat vroeger ook op West-Java het ikatten bekend moet zijn geweest. Met des te meer aandrang mag daarom nog eens gevraagd worden om plaatselijk onderzoek naar de imitaties van tjinde in grof katoen op Java, door Raffles in 1817 reeds vermeld onder de namen *gĕbĕr* en *djonggrong* (zie den Catalogus der 3e Groep-Tentoonstelling, p. 17*—18* en 27*—28* der Inleiding), en dat te meer omdat het woord djonggrong, hoogst onvoldoende in het Jav. Wdb. (1901, II, p. 444) verklaard, door het onderzoek van den heer Jasper te Grĕsik gebleken is wel degelijk de naam te zijn van een bepaald soort tjinde (zie zijne studie p. 354—355).

En ook werd de heer Driessen getroffen door de n°s 2758 en 2766 van den Catalogus, beide antieke doeken uit de Minahasa, weleer daar ook vervaardigd, en die beide inslag-ikat's bleken te zijn; het laatste nummer, bepaaldelijk herkomstig van den stam der To-oemboeloe, was zelfs zeer *djĕlamprang*-achtig en in zuivere patronen ingeweven op katoen. Dit is dáárom een kostbare aanwijzing, omdat het voor het eerst een schakel verschaft met de nu nog in Limboto levende weefkunst met geïkatten inslag. Tot nog toe hing de oorsprong dezer weverij van kain's patola (Gor. *lipa-lipa pilitota*) in de lucht; nu we de zekerheid hebben dat een deel der oud-Minahasa'sche saroeng's (*pasolongan* in To-oemboeloe'sch) óók met geïkatten inslag werden geweven, zijn we een grooten stap vooruit.

Eindelijk werd nog te Batavia aangekocht de huid van een patola-slang (Python reticulatus; verg. het onbevredigende art. «Petola» in de Encycl. v. Ned. Indië), waardoor het

volkomen duidelijk wordt wààrom men deze slang zoo genoemd heeft. De «nets-gewijze, tralie-achtige» versiering van de huid, zooals de Lat. naam aangeeft, is inderdaad een tralie-werk van *schuine ruiten*, van *rhomben*, d. i. geeft het zuivere limar-patroon te zien. M. a. w. naar dat rhomben-patroon wat bij een eenvoudig soort van — vooral zijden — weefsels met effen ketting en geïkatten inslag verkregen wordt, de pattuda = patola, *feitelijk een primitieve variëteit der tjinde's*, door Javanen en Maleiers limar genoemd — naar deze ruiten op zijn huid, 5 bij 7 cM. volgens de diagonalen, is deze soort van slang aldus «oelar patola» genoemd. Het Voor-Indisch woord «patola» is *geheel gelijk* aan ons Indonesisch woord limar, zooals dat op inslag-ikat's van Palembang, Grĕsik, Bali, Limboto, èn ook van Bangkok te zien valt. Terwijl de naam tjinde meer toekomt aan de ingewikkelde bloem-dessins met ikatten van den inslag verkregen, komt de naam patola toe aan die eenvoudiger soort, waarbij het desgelijks verkregen limar- of rhombe-patroon de eigenlijke versiering uitmaakt.

Zeg ik te veel, wanneer ik deze resultaten der reis van den heer August Driessen in de hoogste mate belangrijk noem? En ik kon hier slechts even enkele hoofdpunten aanstippen. De nadere uitwerking van zijn vele gegevens in deze richting mogen wij zeker van hemzelven tegemoet zien. Wat de door hem medegebrachte merkwaardige doeken betreft, kon hij daarvan wel een afzonderlijke interessante tentoonstelling houden!

Ten slotte nog enkele dingen besproken, die in de Voordracht hierboven ter sprake kwamen.

Wat den oorsprong van ons raadselachtige Jav. en Mal. woord *tjinde*, *tjindai* betreft, heb ik in den Catalogus der Weefsels en Batik's in het Museum te Rotterdam (1902, p. 6) de conjectuur gewaagd dat dit afkwam van het Voor-Indische *chunri*, den naam aldaar voor ons Jav.-Mal. *pèlangi*, en wat dus óók door een samenbindings-procédé verkregen wordt. Voorloopig heb ik nog geen reden dit terug te nemen; dat de zoogenaamde «tweede d» in *tjinde*, en de «tweede r» in *chunri* met elkaar afwisselen in tal van Indische woorden is overigens bekend, en verleent niet geringe waarschijnlijkheid aan deze verklaring.

Een ander punt bleef echter nog in volledig duister: de

juiste herkomst der antieke *kain Bĕntenan* Hoezeer de welbekende zendeling Alb. C. Kruijt te Posso (Midden-Celebes), die ook de Minahasa meermalen bezoekt, getracht heeft die kwestie door inlichting van inlanders uit te maken, is hem dit niet gelukt, en schreef hij mij het laatst dd. 19 Maart jl. dat hij tot geen resultaat kon komen. Voorloopig blijft het dus een nog open vraag of deze hoogst-merkwaardige doeken — waarbij echter *geen* ikatten te pas komt — werkelijk arbeid zijn der antieke Bĕntenan'ners, of wel in Bolaäng-Mongondou geweven zijn. Daarom te meer wil ik er op wijzen dat er, wel is waar *niet* te Rotterdam, [1]) doch te Batavia van deze zelfde *kain Bĕntenan* twee exx. aanwezig zijn, het eene, n°. 6308 van den Catalogus (Supplement, 1894), uit Bwool, het andere, n°. 6320, een antieke poesaka van den Sultan van Bolaäng-Mongondou. Ik zal er nu werk van maken, een foto van het Delftsche doek, wat op onze 3e Groep-Tentoonstelling te zien was, te zenden naar Batavia, met verzoek deze zaak nader door vergelijking te willen ophelderen.

Omtrent n°. 72 van den Catalogus, het prachtige doek van Mevr. De Mooy, geb. Creuzlechleitner, met zijn oranje zijden ketting en zijn zwart en wit katoenen inslag, werd zoo goed als zekerheid verkregen dat dit in Lyon of Saint-Etienne geweven moet zijn.

Toch is ook dit een punt, waarop de aandacht gevestigd moet blijven. Een tweede doek in dit mooie genre heb ik nog niet onder oogen gehad.

Wanneer we dan, ter wille der overzichtelijkheid, ook ditmaal samenvatten hetgeen ons nu, een jaar na de 3e Groep-Tentoonstelling van Oost en West, bekend is omtrent de verbreiding van het ikatten in het Oosten, dan constateeren we allereerst dat het buiten ons Indië, deels als ikatten van den ketting, deels als ikatten van den inslag, deels, doch zeldzaam, als beide, bekend is uit geheel Turkestan — waarheen de zijde-industrie in de 4e eeuw na Christus door de list van eene prinses uit China het eerst werd overgeplant (zie Silbermann, I, p. 27) —, uit Perzië (?), [2]) gansch Voor-

---

1) Het was dus *onjuist*, wat ik op p. 54 van den Catalogus der 3e Groep-Tentoonstelling schreef. Ook schijnt het Bĕntĕnan te zijn, niet Bèntènan.

2) Onze vroegere minister-resident te Teheran, de heer F. M. Knobel, herinnert zich alleen bij de fluweelen te Kaschan (beZ. Teheran) gemaakt, iets gezien te hebben in den geest van het ikatten.

Indië, een deel van het Maleische Schiereiland (met name de oude belangrijke havens aan de Oostkust Trĕngganо en Kĕlantan), Achter-Indië (Kambodja, Siam, Laos), en Zuid-China (?). Gezwegen nu nog van de belangwekkende ethnographische *puzzle*, door den heer Loebèr aan het licht gebracht, dat het ikatten óók bij de vroegere en tegenwoordige Indiaansche bevolkingen van Zuid-Amerika geconstateerd kan worden; waarbij dan nog komt het reeds genoemde verschijnsel van het toempal-motief op oud-Peruaansche weefsels; en het door den heer Felix Driessen constateeren van het pĕlangi-procédé aan oud-Peruaansche doeken in het Museum für Völkerkunde te Berlijn!

Daarnaast vinden we dan voor onzen eigen Archipel dit schema:

A. Met *geïkatten ketting* wordt geweven in: I. Sumatra. En wel 1°. Atjeh en de Gajo-landen; 2°. Batak-landen. II. Java. En wel 1°. vroeger op West-Java(?), 2°. tegenwoordig nog in Midden-Java (Karanganjar?). III. Timor-archipel, van Flores tot Seira (Tenimber-eilanden). IV. Borneo, door de Dajaks.

B. Met *geïkatten inslag* wordt geweven in: I. Zuid-Sumatra. En wel 1°. in de Pasoemah-landen, met de aangrenzende streken in Bengkoelen en de Lampong's; 2°. ter kota Palembang; 3°. te Muntok (Bangka). II. Oost-Java. En wel te Grĕsik. III. Bali en West-Lombok, door de Balineezen. IV. Noord-Celebes. En wel 1°. Limboto; 2°. weleer in de Minahasa.

Ten slotte maak ik van de gelegenheid gebruik om een verzuim te herstellen. Bij den Catalogus der 3e Groep-Tentoonstelling was nagelaten de inventaris-nummers te vermelden van die doeken, welke door Musea geleend waren; en toch kan het voor menig later onderzoeker van belang zijn te weten, welke die doeken precies geweest zijn. Daarom worde hierachter de lijst toegevoegd van die overeenstemmende nummers.

Maar dit durf ik als laatste woord hier wel zeggen: het verschijnsel van het *ikatten* blijkt al meer en meer te zijn een van het meest verrassende èn technische èn wetenschappelijk-ethnographische belang!

Op de 3e Groep-Tentoonstelling van „Oost en West” waren ingezonden door:

I. 's Rijks Ethnographisch Museum.

Cat. nummer.	Inventaris-nummer [1]).
39	Serie 370 : 2979
40	„ : 2976
41	„ : 2975
74	105 : 18
84	464 : 45
85	340 : 65c
86	325 : 2
87	300 : 296
88	370 : 2569
89	„ : 2577
90	„ : 2578
134	300 : 330
135	370 : 2867
157	1008 : 87
158	40 : 4
159	300 : 134
172	370 : 2437
173	360 : 5334
174	300 : 289
175	300 : 286
176	360 : 5366
177	360 : 5376
178	370 : 2203
179	575 : 22
246	1009 : 10
290	405 : 31
291	614 : 93
292	„ : 94
293	781 : 4
294	„ : 32
295	„ : 33
296	„ : 192
297	942 : 22

Cat. nummer.	Inventaris-nummer.
319	Serie 1008 : 6
320	„ : 22
321	„ : 12
357	776 : 6
358	„ : 5
359	43 : 112
360	„ : 115
361	360 : 7003
406	829 : 5
407	„ : 1
413	370 : 2869
414	„ : 2868
419	649 : 77
420	907 : 2
421	1008 : 201
503	300 : 138
623	101 : 11
624	370 : 1261

II. Voormalige Indische Instelling te Delft.

Cat. nummer.	Inventaris-nummer.
82	1649
93	3153 : 3
94	„ : 15
95	„ : 2
96	„ : 6
97	„ : 12
98	„ : 10
99	„ : 17
100	„ : 1
101	„ : 18
102	„ : 5

1) Van de hier voorkomende Series met hooge rang-cijfers daarachter, bevat Serie 300 de voorwerpen, afkomstig van de Parijsche Tentoonstelling van 1878; Serie 360 die uit het voormalig Kabinet van Zeldzaamheden in den Haag, hetgeen opgeheven werd toen het Rijksmuseum geopend zoude worden, waarbij de ethnographica toegewezen werden aan 's Rijks Ethnogr. Museum; en Serie 370 de voorwerpen, afkomstig van de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam in 1883. Bij Serie 360 — waartoe ook het zeldzame n°. 177 der Tentoonstelling behoorde — kan, om begrijpelijke redenen, de herkomst der stukken niet zoo zeer vertrouwd worden als bij de andere series.

Cat. nummer.	Inventaris-nummer.
103	3153 : 8
104	„ : 7
105	„ : 13
106	„ : 4
107	„ : 11
108	„ : 9
109	„ : 14
110	„ : 16
111	2724
112	2725
113	2727
114	1652
162	1637
163	1660
181	2655
182	1693
183	1694
194	3105 : 2
195	„ : 3
196	3102 : b
232	1435
233	1433
234	1624
235	1623
236	1615
237	1446
279	1695
303	1696
339	1674
340	1677
341	1672
373	1675
381	2936
382	3138 : a
383	„ : b
384	„ : c
385	3135
462	1430
610	1449
611	1406
612	1473
613	1401
614	1426

III. Koloniaal Museum te Haarlem.

Cat. nummer.	Inventaris-nummer.
92	~~Serie~~ A IX 92
136	A VII 66
137	A IV 84
254	A VII 50
276	A XIII 165
277	A VII 56
278	„ 57
301	1458
302	„
326	A VII 51
327	„ 52
328	„ 53
369	„ 55
408	„ 54
473	A XII 132

IV. Utrechtsche Zendingsvereeniging.

Cat. nummer.	Inventaris-nummer.
256	~~Serie~~ 581
257	580
258	578
259	579
260	577
261	576
262	574
263	568
264	575
265	572
266	571
353	570
354	569

NB. Ook de meeste doeken van den heer J. Wolterbeek Muller zijn eigendom thans van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, en werden ingeschreven als Serie 1328.